

Transzendental Realizm ve Pragmatik Felsefe Işığında Medya Etnografisinde Düşünümsellik ve İlişkisellik: Roy Bhaskar ve George Herbert Mead¹

Reflexivity and Relationality in Media Ethnography from the Perspective of
Transcendental Realism and Pragmatic Philosophy: Roy Bhaskar and George Herbert
Mead

Elif ÖZUZ DAĞDELEN*

Öz

Bireylerin ve toplumların dijitalleşme süreçleri sebebiyle hem oluşturdukları hem dahil oldukları dijital kültür, sosyal bilimlerde farklı araştırma yöntem ve tekniklerine olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak için kullanılmaya başlanan araştırma tekniklerinden bir tanesi ise medya etnografisi olmuştur. Bu çalışmanın amacı ise “Öznelerarası süreçler, gündelik hayat pratikleri, dijital kültür, medya kültürü yani genel anlamda medya etnografisinin ilgilendiği araştırma nesnesi nasıl bir paradigma ile işlemelidir?” sorusunu tartışmaktır. Bu amaçla, özellikle kültür temelli çalışmalarda, araştırma nesnesinin nasıl ele alınacağına artık pozitivist paradigma hakimiyetinden çıkarak, fenomenoloji temelli etnometodoloji yani genel anlamda hermeneutik ile şekillenerek ilişkiselliğe doğru bir yol izlemesine dikkat çekilmektedir. Bu vurguyu yapabilmek, düşünümselliğin ve ilişkiselliğin medya etnografisindeki rolü üzerine tartışmak amacıyla, eleştirel-realizmin öncü isimlerinden biri olan Roy Bhaskar ile sembolik etkileşimcilik ve pragmatik felsefenin önemli isimlerinden biri olan fakat genellikle yorumsamacı gelenek ile ele alınan George Herbert Mead’in kuramlarının eleştirel-realizme nasıl katkıları olabileceği açıklanmaktadır. Bu iki önemli ismin özellikle ilişki etnografisi temelinde, Davies’in önerdiği gibi, nasıl birlikte kullanılabileceği düşünülmekte ve dijital toplumlarda medya etnografisinin anlamı, riskleri ve sınırları ile ilgili yeni sorular ortaya konmaktadır.

Anahtar sözcükler: Medya etnografisi, transzendental realizm, pragmatik felsefe, düşünümsellik, ilişkisellik.

Abstract

As consequences of digitalization processes, a digital culture that individuals and society both create and get involved in necessitates new research methods and techniques in social sciences. One of the research techniques that has been used to meet this need has been media ethnography. The aim of this study is to discuss the question, “What kind of paradigm should be appropriate for intersubjective processes, daily life practices, digital culture, media culture, so in general, the object of research that media ethnography concerned with?”. For this purpose, especially in culture-based studies, it is pointed out that how to handle the research object is no longer dominated by the positivist paradigm, but

¹ Bu çalışma, 4-6 Kasım 2020 tarihinde Hacettepe Üniversitesi’nde gerçekleştirilen “4. İlişkisel Sosyal Bilimler Kongresi”nde sunulan ve bildiri kitabında özeti yayınlanan “Transzendental Realizm ve Pragmatik Felsefe Işığında Medya Etnografisinde Düşünümsellik ve İlişkisellik: Roy Bhaskar ve George Herbert Mead” başlıklı bildirinin kapsam olarak genişletilmiş halidir.

* Arş. Gör. Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. E-posta: elifozuz@baskent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6567-268X

rather shaped by phenomenology-based ethnomethodology, that is, hermeneutics in general, and following a path towards relationality. To make this emphasis and to discuss the role of reflexivity and relationality in media ethnography, how Roy Bhaskar, one of the pioneers of critical realism and George Herbert Mead, one of the important names of symbolic interactionism and pragmatic philosophy, but who is generally discussed with the hermeneutic tradition, contribute to critical realism are described. In this paper, it is thought how these two important names can be thought together, especially based on relational ethnography as Davies suggests, and new questions are raised about the meaning, risks, and limits of media ethnography in digital societies.

Keywords: Ethnography, transcendental realism, pragmatik philosophy, reflexivity, relationality.

Giriş

Etnografi konu edildiğinde akla ilk gelen farklı kültürler, otantiklik, egzotik kültürler gibi birçok kavramdır. Bunun sebebi ilk zamanlarda etnografiye verilen anlamın “ötekini” incelemek olarak görülmesidir. Yani farklı olanın, yerel olanın, öteki olanın incelenmesidir. Bu çoğu zaman, en azından ilk dönemlerde kötü bir anlam da taşımaktadır çünkü kolonyalizm ile özellikle medeni olanın medeni olmayı incelemesi, Batılı olanın Doğulu ya da egzotik olanı incelemesi söz konusu olmuştur. Etnografinin ilk zamanlar siyasi amaçlar için farklı kültürleri anlamak, geliştirmek ve hatta onları dönüştürmek için kullanılmaya çalışılması da bunun bir sonucudur.

Antropolojide ilerleyen evrimci ve tarihçi olan iki ana hat mevcuttur. İlki, kültürü insan topluluklarıyla anlamaya çalışır ve gelişimlerini medeniyet ile inceleme amacındadır. Tarihsel materyalizm (Marx’ın) ve antropoloji bir araya getirilerek, tarihselcilik akımına doğru bir ilerleme görülmektedir. Tarihselcilikte, insan tarihe yön vermektedir ve her kültürün biricik olduğu (kültürel görelilik) düşüncesi hâkimdir. Morgan, Spencer, Taylor gibi isimlerden sonra Boas, Malinovski, Geertz gibi isimlere ilerlerken özellikle ikinci grubun başlattığı, alan araştırmalarına insanların hayatlarının dâhil edilmesi gerekliliği düşüncesi öne çıkmaya başlamaktadır. Deneyim antropolojisinden, yorumsamacı antropolojiye ilerlendiğinde özellikle Geertz’in yoğun betimlemeler kavramı ile düşünümSELLİK sorusu öne çıkmıştır.

DüşünümSELLİK sorusu, araştırmacının kendisinin bu araştırmanın ve metnin neresinde olduğu sorusudur. Güç ilişkilerinin araştırmada nasıl bir konum alacağını tartışmaktadır. Esas olarak ise yazarın konumunun yok sayılamayacağı düşünülmektedir. DüşünümSELLİKLE kültürel temsilin riske atılmayacağı aksine o kültürel grubun sesi olunacağını, çok sesliliğe ulaşılacağı söylenmektedir. Bunun yanı sıra etnografide önemli olan, önbilgilerle dolu bir şekilde sahaya gidip ona göre hareket etmemek, çok yöntemliliğe ve çok-alanlı bir etnografiye açık olmak ve bütünlüklü bir analiz çerçevesi oluşturmaktır.

Küreselleşme, iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve dijitalleşme ile ise etnografinin farklı alanlara da yayılması gerekmiştir. Bunun sebebi özellikle sosyal medya mecralarının ortaya çıkmasıyla araştırma yapılacak alanların “sanal” düzlemlere geçmesidir. Sanal kelimesinin tırnak içine alınma sebebi ise aslında sanal denilen mecranın toplumsalın bir devamı hatta kendisi haline gelmesi, birey kimliğinin gerçek ve sanal olarak ayrılamayacak bir hale gelmesi ve kültürün de bir dijital kültür olarak nitelendirilmeye başlanmasıdır. Dijital kültür, özellikle iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle, bireylerin içerisinde buldukları ve katılım sağladıkları alanlarda devamlı olarak aktif olması ile meydana gelmiştir. Dijital alanın da kendine has değerleri, normları, yasaları ve pratikleri doğmuş; etnografiye bu alanda da ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Post-modern paradigmanın, yapıların yıkılması ve bireyin hayatı boyunca maruz kalamayacağı bilgiye bir gün içerisinde maruz kalması ile artık lineer modernist çerçeve ve özellikle de pozitivist paradigma ile hareket edilemeyeceğini söylemesinin sebeplerinden bir tanesi de budur. Medya etnografinin de bu dönemdeki işlevi çok önemlidir. Rahte, bunu şu şekilde ifade etmektedir: “Medya etnografisi çalışmaları ... insanlık durumlarının, izleyici cemaatlerinin (communities of viewers) toplumsal, politik ve kültürel dinamiklerini anlamaya yönelik bir çaba içine girmiştir” (Armburst, 2004 akt. Rahte, 2010, s. 67). Bu çerçevede bakıldığında ise dijitalleşme ile özellikle özel alan ve kamusal alan arasındaki düalizmin yıkılması gibi özelliklerden ötürü etnografinin medya üzerine yapılmasının önem kazandığını; özellikle medya etnografinin pratikleri ve bunu uygularken dikkate alınması gereken paradigmanın tekrar sorgulandığı görülmektedir.

Medya etnografisinin ve genel anlamda etnografinin de temeline alması gereken şey bireyin gündelik hayat pratikleridir. Couldry'nin pratik teorisine vurgu yapması, Arendt'in insan hayatının eylemde bulunduğu yerlerinin ele alınması gerektiğini söylemesi, Giddens'in aktörlerin düşünümselliğine dikkat çekmesi, Swidler'in "izleyici her yerdedir ve hiçbir yerdedir" demesi, Bourdieu'nun bir pratik teorisi kurarak alan, doxa, illusio kavramları üzerinden farklı sermaye türleri ile birlikte bireyleri onların pratiklerine bakarak anlayacağına inanması gündelik hayat pratiklerinin etnografisi için önemini ispatlayan düşüncelerden yalnızca bir kaçıdır. Medya da bireyin içinde bulunduğu ve performans sergilediği en aktif alan olduğu için, medya etnografisi ile temellenen ve sorunsallaştırılan, medya kültürü ile meydana gelen öznelarası süreçlerdir. Bu çerçevede ortaya çıkan soru ise: "Öznelarası süreçler, gündelik hayat pratikleri, dijital kültür, medya kültürü yani genel anlamda medya etnografisinin ilgilendiği araştırma nesnesi nasıl bir paradigma ile işlenmelidir?" sorusudur.

Pozitivizmden Hermeneutiğe: Gündelik Hayat Pratiklerinin İfade Ettikleri

Sosyal bilimlerin, özellikle kendilerinin birer bilim dalı olduklarını ve bilimsel nitelikler taşıdıklarını ispat etmek amacıyla, dönemin koşulları sebebiyle doğa bilimlerindeki metodoloji ve metotlarla hareket ettikleri görülmektedir. İlk dönemlerde uygulanan bu paradigma pozitivizmdir. Pozitivizm gerçeği "orada var olarak" kabul eden bir ontolojik bakışa; orada var olan gerçeğin gözlem ve deney ile elde edilebileceğini savunan bir epistemolojik inanca sahiptir. Bu aşamalarda, özellikle gözlem ve deneyle, evreni temsil edebilecek örneklem gruplarına ulaşarak genellemeler yapabileceğini düşünmekte ve temel hedefi de bilimsel olarak bir nevi doğal yasalara ulaşmaktır. Temel hedef açıklama ve neden-sonuç ilişkisi kurabilmektir. Nedensellik ve açıklama pozitivizmin genel ilkelerinden bazılarıdır.

Özellikle araştırma nesnesinin doğa bilimlerinden farklı olması ve pozitivizmin yapıya çok fazla ağırlık verdiği, bireyin ihmal edildiği düşüncesiyle yorumsamacı anlayışlar gelişmiştir. Yorumsamacı anlayışlar, açıklamayı değil anlamayı temel almaktadır. Bireylerin içinde bulunduğu sosyal dünya temel anlamda onların anlamlandırmaları ile şekillenmektedir. Amaç anlamak olduğundan dolayı, genelleme amacı hiçbir şekilde hedeflenmemekte ve yanlış bulunmaktadır. Yasalara ulaşma gibi bir hedef yoktur. Neden sonuç ilişkileri de reddedilir. Bu anlayış ile gelişen hermeneutik ve alt dalları olarak "fenomenoloji" ve "etnometodoloji" ile ise bireyin bilincine ve gündelik hayat pratiklerine vurgu yapılmıştır.

Fakat temel olarak dikkat çeken nokta, her iki paradigmanın da modern düalizmleri destekleyerek birey-yapı, makro-mikro gibi çatışmalarının ötesine geçemediğidir. Biri yapıya, açıklamaya, nedenselliğe ve genellemeye çok önem verirken; diğeri bireye, anlamaya, birey anlamlandırmalarına önem vermiştir.

Pozitivizm ve yorumsamacı yaklaşımlar farklı perspektiflerle sosyal bilimlere bu şekilde değerlendirirken, ikisinin orta noktası olarak kabul edilebilecek "eleştirel yaklaşım" unutulmamalıdır. İkisinin orta noktası olarak alınmasının sebebi ise ne bireye ne de yapıya tamamen bir baskınlık vermesidir. Ne yapı tamamen bireyi belirler ne de birey tamamen yapıdan kopuktur. Eleştirel yaklaşım, genel olarak pozitivizmin katı bakışını ve Marx'ın kuramını tez, antitez ve sentez biçimini ve teorisini ekonomik determinizm olarak gören, Alman geleneğinin de ortaya çıkan bir yaklaşımdır. Frankfurt Okulu olarak da bilinmektedirler ve genellikle Adorno, Marcuse, Horkheimer ve Habermas gibi önemli temsilcileri olmuştur. Eleştirel sosyoloji özellikle pozitivizmin temel prensiplerine karşı çıkararak sosyal olgu tanımlamalarını yapmıştır. Öncelikle onlara göre "pozitivist sosyoloji verili gerçekliğin içinde kalmakta ve bu gerçekliğin tarihsel olarak geçici olduğunu göz ardı etmekteydi" bunun yanı sıra "verili düzeni meşrulaştıran bir disiplin olarak çalışmaktaydı" (Balkız, 2004). "Pozitivist toplum teorisi, dışsal olduğu kabul edilen toplumsal olgular arasında yasa benzeri ve düzenlilik arz eden nedensel ilişkileri tespit etmeyi amaçlar. Eleştirel toplum teorisi ise, insan aktörlere gizli bir baskının varlığını fark ettirerek, onların bu baskıdan kurtulmalarını ve kendi gerçek çıkarlarını kavrayabilmelerini sağlayacak bir özgürleşimci bilgi oluşturmaya amaçlar" (Balkız, 2004).

Pozitivizmden, yorumsamacılığa, hermeneutiğe giden yolda düalizmleri yıkmak amacıyla oluşturulan ve kökleri eleştirel kurama dayanan ve bu çalışma boyunca konu edinilecek olan paradigma ise realizm ve esas olarak eleştirel realizmdir.

Realizm ve Eleştirel Realizm

Realizm bir tür paradigmadır. Sayer’ın de belirttiği şekilde, bu paradigmanın en temel ilkesi bizim onun hakkındaki düşüncemizden bağımsız bir dünyanın mevcut olduğudur. Dünya yalnızca belirli tanımlamalar ve uygun söylemler altında bilinebilir; herhangi bir tanımlama ya da betimlemenin de birbirine bir üstünlüğü olamaz (Sayer, 1999, s. 2). Realizmdeki birçok yanlış anlaşılma ya da hatalı düşünüş ise Sayer’e göre özellikle eleştirel realizm ve eleştirel realizmin öncü isimlerinden biri olan Roy Bhaskar tarafından aşılmıştır. Bunun sebebi eleştirel realizmin pozitivizm ve yorumsamacılık (ve hermeneutik) arasındaki uçurumu kapatması; hem çok katı yasa benzeri genellemeler yapan pozitivizm hem de yorumsamacılıktaki indirgemeciliğin önüne geçilmesi; son olarak ise modernizm ve postmodernizm tartışmaları arasındaki indirgemeci tavrın önüne geçmesidir (1999, s. 3).

Roy Bhaskar: Transzendenal Realizm, Tabakalı Ontoloji ve Eleştirel Realizm

Bir önceki bölümde çok kısaca değinilen ve savunulan eleştirel realizm bu kısımda Roy Bhaskar temelinde detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Doğa bilimlerinde, bilimsel gerçekçilik olarak ortaya koyduğu görüşleri ile aslında yeni bir bilim felsefesi düşüncesi ortaya koyan Roy Bhaskar’ın bilimsel gerçekçiliğin toplum bilimlerinde uygulanmaya çalışılan hali eleştirel realizm olarak adlandırılmaktadır. Bilimsel gerçekçilik aynı zamanda transzendenal realizm ya da eleştirel doğalcılık olarak da ifade edilmektedir. Sayer, Collier, Archer ve Manicas gibi sosyal bilimciler bu bilim felsefesini sosyal bilimlere de uygulamaya çalışan isimlerin başında gelmektedir (Yalvaç, 2010, s. 4). Eleştirel realizmin önemli noktası pozitivizm ve anti-pozitivist duruşla ortaya çıkan hermeneutik yaklaşımların bazı noktalarını tamamen reddetmesi fakat bazı noktalarını da alarak hem ikisi arasında denge kurması hem de bambaşka bir paradigma haline gelmesidir. Yapı-birey ve makro-mikro düalizmleri ile ilgili konularda tamamen zıt olan pozitivist ve hermeneutik paradigmanın aksine, Bhaskar bilim alanında iki büyük yanlışlığa işaret etmektedir. Pozitivist paradigmalarda da hermeneutik paradigmalarda da gerçekliği bir anlamda var olarak kabul etmekte (pozitivizmde dışarıda “orada” mevcut olarak deney ve gözlem- hermeneutikte ise, genel olarak, insanın deneyimlerine ile elde edilebileceği düşünülen gerçeklik ve temel anlamda “bilgi”) ve buradan bilgiye ulaşmaya çalışmaktadır. Yani temel olarak önemsedikleri şey bilginin nasıl elde edileceği ile ilgili epistemolojik bir endişedir. Bunu tamamen bir yanlışlık olarak kabul eden Bhaskar, epistemoloji yerine ontolojiye önem vermenin gerekliliğinden bahsetmektedir. Felsefe tarihindeki en büyük hatalardan bir tanesi ontolojiyi epistemolojiye indirgemektir, pozitivizmde varlığın bilgisini varlığın varlığına eşitlemek şeklinde hermeneutikte ise insan deneyimi ile bu varlığı kısıtlamaktan kaynaklanmaktadır (Duygu, 2012, s. 193).

Bhaskar’a göre sosyal olanın her zaman kendine has bir özelliği bulunmaktadır ve hermeneutiğin en büyük katkısı buna dikkat çekmesiyken; pozitivizm bunu ihmal etmektedir. Bunun yanı sıra pozitivizmin temel hatalarından bir diğeri de sosyal olanı da kapalı sistemler içerisinde ele almasıdır. Sosyal olanı ele alabilmek için açık sistemler gerekmektedir. “Pozitivizm ‘kapalı’ kurgular içerisinde elde edilen bulguların ve bu bulgularla üretilen yasaların, ‘koşullanmış’ istisnalar olmaktan ziyade, evrensel oldukları varsayımına dayanmaktadır” (Ümman, Balta-Paker ve Ağcan, 2011, s. 27). Bu sebeple Bhaskar kurguladığı çerçevede çeşitli alan tanımlamaları yapmaktadır. Gerçekliğin alanları şu şekildedir: Ampirik, aktüel ve reel. İlki deney ve gözleme imkân sağlayanları, ikincisi deneyimler ve olayları, üçüncüsü ise aktüel alanı da kapsayacak şekilde yapılar ve üretici mekanizmaları içermektedir (Duygu, 2012, s. 195). Doğrudan bu alanlardan bilgiye ulaşma imkânı yoktur. Bilimi de bu anlamda iki ayrı şekilde ayırmaktadır. Bunlar: Geçişli bilgi ve geçişsiz bilgidir. İlki toplumsal da içerisinde barındıran “insanın kendisi için kendi ürettiği bilgi” olarak tanımlanırken; ikincisi “insanın algılama ve bilme kapasitesinden tamamen bağımsız olarak var olan” bilgidir. Bilimsel amaç da bu ikisini ayrı kabul ederek, ikincisinin ilkini nasıl şekillendirdiğini gösterebilmektir (Ümman, Balta-Paker ve Ağcan, 2011, s. 29).

Bhaskar’ın eleştirel realist bakışta kabul ettiği dört ana kavram bulunmaktadır. Bunlar transzendenal realizm, eleştirel natüralizm, açıklayıcı eleştiri ve diyalektir. İlk unsura bakıldığında: “Bhaskar’ın transandantal realizmi, ‘dünya nasıl olmalıdır ki, bilgisi mümkün olsun’ sorusuna dayanır” (Duygu, 2012, s. 196). Bu da aslında yukarı da bahsedilen ontolojik yanlışlığa ilişkin düşüncelerini yansıtmaktadır. Kendi

ontolojik temellendirmesinin bir önceki paragrafta değinilmiş olan, gerçeklik alanları ve bilgi türü ile bağlantılı olarak incelenmesi gerektiğini söylemektedir. Nedenselliği de bu çerçeve içerisinde doğrudan reddedilmektedir. Bunun sebebi de yine bir önceki paragraflarda geçen deneysel ortodoksinin hâkimiyeti ile sosyal sistemleri bile birer kapalı sistemlermiş gibi görme yanlılığıdır. Nedensel açıklamalar değil nedensel ilişkilerden bahsedilebileceğini söylemektedir. İlişkisel etnografinin temellerini ise bu düşünce oluşturacaktır. Nedensel ilişkiler ile “nedensel yasalar” da geçen yasalar bir tür eğilimler olarak görülmektedir demektir (Duygu, 2012, s. 196). Ontoloji öncüdür ve ontoloji nasıl olmalıdır düşüncesine ek olarak eleştirel-realizmdeki epistemoloji “dünyaya dair bilgimizin teori-yüklü ve yanlışlanabilir olduğu kabulüne dayanır. Diğer bir ifadeyle, toplumsal yaşam kavram-bağımlı yapıdadır ve bilgi, zorunlu olarak dilsel alana içkin bir toplumsal aktivitedir. Buna göre, gerçeklik toplumsal olarak kurulmaz; ama gerçekliğin tanımlanışı yani anlamın kuruluşu toplumsallığa içkindir” (Sayer, 1997: 26-29 akt. Duygu, 2012, s. 196).

İkinci ilke yani eleştirel natüralizm ise en çok eleştirilen ve Bhaskar’ın ısrarla savunduğu ilkelerden bir tanesidir. Collier, Bhaskar ile ilgili detaylı bir analiz yaptığı çalışmasında “Neden Eleştirel? Neden Natüralist?” başlığı altında sosyal yapıların, doğal yapıların aksine yönettikleri aktivitelerden bağımsız olarak var olmadıklarını; yine sosyal yapıların aynı şekilde aktörlerin bu aktiviteyle ne yaptıklarına dair görüşlerinden bağımsız var olmadıklarını; zaman uzam bakımından evrensel olamayabileceklerine vurgu yapmaktadır (1994, ss. 243-244). Naturalizmin, savunulmasının sebebi aslında belli sınırlılıkları da ihmal etmeme gereğidir. Sosyal dünyada aktörlerin görüşleri ve kavramları önemli olsa da sosyal yapıların da etkililiği ihmal edilmemelidir.

Üçüncü ilke yani açıklayıcı ilişkisellik ile ise araştırma nesnesinin ilişkiler olduğu ve Marx’ın yaptığı gibi bir araştırma önerdiği görülmektedir. Marx’ın kullandığı diyalektik materyalist onun için önemlidir. Bhaskar bunu şu şekilde kendi kitabında ifade etmektedir: “Marx’ın da sürekli söylediği gibi ‘eğer şeylerin dış görünüşleri ile özleri doğrudan keşisseydi, tüm bilim lüzumsuz olurdu” (2014, s. 8). Bhaskar’ a göre Durkheim, pozitivist metodoloji ile sosyolojinin kolektivist bir kavrayışını yapmış, Weber neo-Kantçı metodoloji ile kısmen bireysel bir kavrayış yapmıştır. İkisinde de ampirizmin ağır bastığını söyleyerek, Marx realist ontoloji ile ilişkisel sosyolojiyi bir araya getirerek gereken hamleyi yaptığını söylemektedir (2014, s. 33). Bunu ise üretim ilişkilerini temel olarak aktif bir süreç olarak araştırmayı devam ettirme şeklinde gerçekleştirmiştir. Bu noktada değişimi ihmal etmemiştir. Birçok kaynakta da Marx’ın özellikle Das Kapital’de transzendental realizmi destekleyen bir çerçevede ilerlediği fakat bunu doğrudan metodolojik olarak ifade etmediği söylenmektedir. Bu anlamda dördüncü yani son ilke olan diyalektiğin de özellikle neden önemli olduğu ifade edilmiş olmaktadır: ilişkisellik, değişim ve dönüşüme verilen önem.

Tüm bu kavramlar ile (tabakalı ontoloji, transzendental realizm, eleştirel natüralizm, gerçeklik alanları), Bhaskar’a göre bilimin olabilmesi için insanın belirli güçlere sahip olması gerekmektedir. Bir insan için bu güçlerden en önemlisi eylemini kontrol edebilme ve gözlemleyebilmesidir. Dil bu noktada çok önemli bir araçtır. Ama dil düşünceyi aktarmadaki tek araç değildir. Resimler, diyagramlar vb. de bilim ve insan düşüncesini aktarma bakımından çok önemlidir. Bunların her birinde ise en önemlisi ikinci derece gözlem ve geribildirimdir. Hapşırma örneğini kullanan Bhaskar, eylemi yaşayan kişiyle gözlemleyen kişinin aynı deneyimi paylaşmadığını, aynı düzende aynı şeye maruz kalmadıklarını söylemektedir. Bilim hem düşünce hem yapı hem de düşünceden bağımsız olarak var olan şeyler ve eyleme geçme yollarını sistematik olarak ifade etmeye çalışmaktadır. Dünya kompleks ve yapılandırılmış bir şeydir; insan tarafından inşa edilmemiştir (Bhaskar, 2013, ss. 242-243). Ona göre sosyal bilimlerin nesnesi sosyal yapılar ve sosyal ilişkilerdir ve “toplum ile kişiler arasında ontolojik bir yarıklık/boşluk vardır” (Bhaskar, 1998 akt. Uluocak, 2016, s. 135). Araştırma için ise bu ilişkiler incelenmelidir. Bu noktada ise devreye konular ve pratikler girecektir.

George Herbert Mead: Pragmatik Felsefe ve Sembolik Etkileşimcilik

Hem Mead’ın çalışmaları hem de kurucularından biri olarak sayıldığı sembolik etkileşimciliğin kökleri pragmatik felsefeye dayanmaktadır. Pragmatik felsefenin temel aldığı ilkeler şu şekildedir:

1. Doğru gerçeklik, gerçek dünyada ‘orada’ bulunmaz aksine aktif bir biçimde yaratılır.
2. İnsanlar artık çalışmayan, işe yaramayan şeyleri değiştirmeye eğilimlidir ve dünya ile ilgili bilgilerinden onlar için hangisi kullanışlı ise onu hatırlar ve temel alırlar.
3. İnsanlar dünyada karşılaştıkları sosyal ve fiziksel ‘nesnelere’ onların kullanımlarına göre tanımlarlar.
4. Aktörleri anlamak istiyorsak, bunu insanların dünyada gerçek anlamda ne yaptıkları anlayışlarına dayandırarak anlayabiliriz (Ritzer, 2011, s. 351)

Pragmatizm, utilizm denen şey ile aynı şey olarak ele alınmaz. İlkinde insanların dünyayı anlamlandırarak, anlamlı semboller üretmek yeniden üretmesi ve bu sürecin sürekli bir şekilde işlemesinden bahsedilirken ikincisinde insanların faydacı bir biçimde hareket ettikleri bir sosyal dünya tasvir edilmektedir. Mead, pragmatik felsefeyle şekillendirdiği sembolik etkileşim akımının da öncülerindedir. Önemli olan aktör ve içinde yer aldığı sosyal dünya arasındaki etkileşime odaklanabilmektedir ve her ikisinin de dinamik süreçler olarak ele alınması gerekmektedir. Bu noktada en çok eleştirilen, yapıların durağan ve kendini zorlayıcı yapısıdır. Aktörün içerisinde bulunduğu dünyayı yorumlama kabiliyeti asla yok sayılmamalıdır.

Mead’in pragmatik felsefe de ayırt edici bir özelliği bulunmaktadır. Pragmatik felsefenin öncü isimleri arasında da görüş farklılıklarından kaynaklanarak bir ayrıma gidilmiş; kendi içerisinde nominalist pragmatizm ve felsefi realizm olarak ikiye ayrılmıştır. Bu metinde de özellikle medya etnografisinde ilişkisellik bağlamında eleştirel realizm ve pragmatik felsefeden bahsedilirken Mead’in seçilmiş olması, onun ikisini birleştiren bir noktada olan “felsefi realizm” içerisinde yer almasından kaynaklanabilir. Felsefi realizmin, nominalist pragmatizm ile farkı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo1. Nominalist Pragmatizm ve Felsefi Realizm Farkı²

Pragmatizm	
Nominalist Pragmatizm	Felsefi Realizm
Makro seviyede bir olgu var olmasına rağmen, bunun bireylerin davranışlarında ve bilinçlerinde bağımsız ve belirleyici bir etkisi yoktur.	Vurgu daha çok toplumda ve onun bireysel zihinsel süreçleri nasıl kurduğu ve kontrol ettiği üzerindedir.
Bireyler, topluluğun normlarını, rollerini, inançlarını vb., kendi kişisel isteklerine ve anlık planlarına göre kabul eden, reddeden, değiştiren ya da ‘tanımlayan’ özgür faillerdir.	Özgür failer olmak yerine, aktörler ve onların bilişsellikleri ve davranışları daha geniş topluluklar tarafından kontrol edilir.
	Sosyal Realizm olarak da adlandırılmaktadır.

Mead’in felsefi realizmi görüldüğü üzere, sosyal realizme ve topluma odaklanmakta, mikroya odaklanırken makroyu ihmal etmemektedir. Eleştirel realizmin taşıdığı birçok özellik burada da kendisini göstermektedir.

Bireyler sosyal dünyanın aktif katılımcılarıdır. Bu katılımı birlikte o dünyayı yeniden kurup şekillendirmekte, sosyal anlamlarda dünyayı tekrar tekrar üretmektedirler. Mead’e göre toplumsal eylem, anlam üretiminin temelidir. İnsanlar toplumsal yapıya katılımları ve eylemlerle yalnızca sosyal yapıyı pekiştirmekle kalmazlar; onu keşfeder ve yeniden inşa ederler. Mead bu noktada, transaksyonellik-işlemsellik (transactionality) ve zamansallık-geçicilik (temporality) kavramlarını kullanarak, özellikle etnografi için önem taşıyan açıklamalarda bulunmaktadır. Etkileşim (inter-action) aslında fiziksel ve zihinsel olarak bağımsız olan aktörler arasında gerçekleşen şeyken; transaksyon (trans-action) ilişkisellik olarak bütünleşmiş bir bütünün tarafları olan bir şeydir; ilkinde anlamlar aktörler arasında aktarılırken, ikincisinde

² Bu tablo yazar tarafından Ritzer (2010) kaynağındaki bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur.

aktörler devamlı olarak anlam alışverişi içerisindedir. Transaksiyon ile Mead'ın "jestlerin konuşması" dediği, işaretlerin ve sembollerin devamlı alışverişi kastedilmektedir (Simpson, 2009, s. 1334).

Mead'i özel kılan şeylerden bir tanesi, biyolojik olanın içinde sürekli toplumsalı aramasıdır. Dâhil olduğu sosyal davranışçılık ekollerinin aksine, deneyimi yalnızca biyolojik ve sabit olanda aramanın yanlışlığına vurgu yapmaktadır. Bireyin benliğe ulaşması dil ile mümkündür. Bunu mümkün kılan şey ise temelde iki şeydir: "fizyolojik yeterlilikler" ve "bir toplumun varlığı". Jest olarak adlandırılan kavram ise sembol olarak nitelendirilir ve onun işlevi sonraki kısımlardaki uygun davranışı meydana getirmektir. Anlamli semboller ise bu yolla meydana gelir. Birey karşısındaki bireyde bir tepki ortaya çıkarır, "bu tepkiyi kendi içine alıp bir sonraki davranışını kontrol etmek için diğer bireyin bu tepkisini kullanabildiğinde" buradaki jestler anlamli sembolere dönüşmüş olur. İnsanın bunu yapmasını açıklayan kavram ise "rolü alımlama" kavramıdır (Mead, 2017, s. 26). Etnografik çalışmalar için önem arz eden tarafı ise, anlamli jestler (significant gestures) olarak tanımladığı kavramların toplumsal tarafından ortaya getirilmesidir. Bunun yanı sıra dilin yalnızca sözel bir şey olarak değil, el kol hareketleri, işaretler gibi her şeyi ve özellikle sembollerini kapsayan bir şey olarak ele alınması da kültürleri anlamak bakımından önemlidir. Anlamli jestler (significant gestures) adı verilen kavramın özelliği, bireyin ötekinin tavrını alabilerek, yani genelleştirilmiş öteki kavramı ile anlatıldığı gibi, davranışlarını ona göre düzenlemesidir.

İnsanların kimlikleri de bu minvalde oluşmaktadır ve iki yönü bulunmaktadır. Kimlikte sabit olan ve toplumsal semboller, kurallar etrafında şekillenmiş ve genelleştirilmiş öteki ile şekillenen sosyal ben (me) toplumsal kimliğin yanı sıra, bireyin eylemini daima bilinemez kılan ve ona özgürlük alanı sağlayan ferdi ben (I) kısmı bulunmaktadır. Bu durumdan bakıldığında birey ne yapı tarafından doğrudan kontrol edilebilecek bir kukladır; ne de yapıdan tamamen bağımsız bir bireydir. Realist olarak değerlendirilmesinin en büyük nedenlerinden bir tanesi de budur.

Genelleştirilmiş öteki, araştırmacı ve araştırma nesnesi arasında da trans-aksiyonel bir iletişimi imkânli hale getirmektedir. Simpson'un verdiği örnekteki gibi, birey bankayı arayıp tanımadığı belki de başka bir ülkedeki birey ile iletişim kurmaktadır, aslında banka ile kurulsu da bireyin anlam üretme süreci kişinin "önemli sembollerin genelleştirilmiş sisteminin anlaşılması" ile aracılık edilmektedir. Trans-aksiyon bu anlamda birden fazla genelleştirilmiş ötekinin ya da iki kurumsallaşmış kültürün çakıştığı durumlarda bile birey dışı alışverişlere imkân sağlamaktadır (2009, s. 1335). Buradan çıkan sonuç ise aslında genelleştirilmiş öteki, trans-aksiyonların birey dışı olarak gerçekleştirilebileceği ve bunun hem önemli semboller hem de jestlerin iletişimi (conversation of gestures) aracılığıyla sağlanmasıyla araştırmacının ait olmadığı bir kültürle de ilişki kurabilmesinin mümkün olduğudur.

Geçicilik ile ise, bireyin şu anki sosyal eyleminde hem geçmişin hem de geleceğin yer aldığından bahsedilmektedir. Pratikler, pragmatistler için canlı, hareketli ve sürekli değişim dönüşüm haline olan şeylerdir. Pratik ve kimlik oluşumu birbirini destekleyen ve birlikte ilerleyen süreçlerdir. Aynı zamanda, pratikler hem içsel hem de dışsaldır çünkü bireyin kimliği ferdi ben ve sosyal ben olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir.

Mead'ın teorisi tüm bu açılardan bakıldığında antropoloji temelli iletişim ve eylem teorisidir (Schubert, 2006, s. 57). Toplumsal eylem de yalnızca bireyin net amaçlarının rasyonel sonuçları ya da sosyal normların icrasıyla yaratılmamaktadır. Pragmatik sosyal teorinin altını çizdiği "homo economicus" ve "homo sociologicus"tur çünkü bu teori bireylerin hedef belirleme ve genelleştirilmiş davranışsal beklentilerinin yaratıcı eylem tarafından kurulduğunu ve dengelendiğini göstermektedir (Schubert, 2006, s. 60). Yani ne nominalist ne de ampirisist bir çizgi takip edilmektedir. Aksine etkileşimin üç ayaklı bir durumu olduğundan söz edilmektedir.

Bu durumda öznel dünya jest iletişiminden geçmekte, cevap devamlı bir şekilde sosyal dünyadan alınmakta, sonucunda ise ortaya nesnel bir dünya çıkmaktadır. Bu üç unsur arasında devamlı bir alışveriş sağlanması anlamın oluşması ve sembolik dünyanın oluşmasını sağlayan şeydir. Bireyin kendisine bakabilmesini sağlayan şey rasyonel davranıştır. Bunun için kişinin toplumsal bir ortamda yer alması ve kendisine karşı tavırları yeniden üretmesi gereklidir (Mead, 2017, s. 168). Bu üretim için anlamli sembollerin karşılıklı olarak iletilmesi gerekir bu da iletişimin önemini göstermektedir. Jest iletişimi ile başlayan iletişim sürecinde, hem karşı tarafta ortaya çıkan tepki ve kişinin kendisindeki değişim sürecinin

kontrolü toplumsal deneyimi ortaya çıkarır ve benlik toplumsal deneyim olmadan olamaz. Bu süreç aynı zamanda anlamlı konuşma kavramıyla açıklanır yani karşılıklı bir etkileşim sürecidir. Bireyin kendisiyle olan iletişimi belirli bir noktaya kadar sürer ve bir noktada birine içini dökmek ister, eyleme geçmesini ve toplumsal sürecin parçası olmasını sağlayan insan özelliği yansıtıcı zekadır (Mead, 2017, s. 170). İnsan yansıtıcı zekâsı vasıtasıyla düşünür, bunu jest iletişimi ile ifade eder ve dil ile kendi gözünde bir nesne olmayı başarır. Bir insanın birine farklı diğerine farklı olması ve farklı iletişim kurmasının sebebi ise “benliğin ne kadarının iletişime sokulacağını belirleyen şeyin toplumsal deneyimin kendisi olmasıdır” (Mead, 2017, s. 171).

“Karmaşık diyalektik etkileşim” kuramı olarak görülebilecek bu süreçte bir ilişkisellik vurgusu öne çıkmaktadır. Tıpkı Bhaskar ya da diğer ilişkisellik savunucuları gibi Mead de düalizmlere karşı çıkmaktadır. “Mead pragmatistlerin silahlarını kuşanıp en çetin çarpışmaları göze aldıkları kadim düalizmlerin sosyal teoriye sinmiş belli izdüşümlerine yönelik bir savaşı sürdürmektedir. Rasyonalizm-empirizm, teori-pratik, zihin-beden, monizm-plüralizm gibi düalizmler, toplumsal kuram ve bireyci kuram olarak da karşılık bulmuştur” (Öztürk, 2018, s. 263). Mead bu anlamda, hem ferdi ben ve sosyal ben ayrımında hem refleksif zekâ düşüncüsüyle hem de öznelerarasılıkla, ilişkiyel bir faillik öne sürmektedir (Öztürk, 2018, s. 253).

Bhaskar ve Mead'in Kuramlarının Bir Aradalığı ve Yeni Bir Araştırma İmkânı Zemini

Davies, düşünümsellik ve etnografik araştırma ile ilgili yazısında, düşünümselliğin hem bireysel hem de kolektif yanına dikkat çekmekte, düşünümselliğin etnografik çalışmalarda etkililiğini artırabilmek amacıyla eleştirel-realist bir yaklaşım sergileyen Bhaskar ve pragmatizme özellikle George Herbert Mead'in düşüncelerine öncelik vererek ilişkiyel etnografiyi desteklemektedir (2012, ss. 6-7). Bu iki önemli isim birbirinden farklı paradigmalara ve anlayışlara sahip olarak gözükseler de özellikle Mead'in görüşlerinin pragmatik felsefe altında “felsefi realizme” ait olarak gösterilmesiyle, iki önemli teorisyenin de desteklediği birçok ortak nokta olduğu görülmektedir. Bunun ilk göstergesi ise realizm temelidir.

Bhaskar eleştirel-realizm açısından, pozitivizmin gerçeği yalnızca ampirik olarak ele alarak bir tür indirgeme yapmasına; hermeneutiğin ise aktörün düşüncesinde dünyayı, gerçek olanı aramasındaki indirgemeye karşı çıkmaktadır. “Toplum, kendi nedensel özelliklerinde, bireylere determinist bir güç uygulayabilmesinde, bizim onu algılayışımızın dışından bağımsız olarak da mevcuttur fakat yeniden üretimi için insan eylemine bağımlıdır” (Davies, 2012, s. 18). Yukarıda bahsedilen tüm kavramlarıyla birlikte Bhaskar, eleştirel realizm ile aslında etnografik araştırma için yeni bir zemin imkânı sağlamaktadır. “Eleştirel realizm teorik büyüünün akışına kapılmadan açıklamaların üretiminde yaratıcı bir gerilim yaratmaktadır” (Davies, 2012, s. 20). Bunun etnografiye uyma sebebi ise etnografide somut bir deneyimin teorik soyutlama ile değerlendirilme çabası ile karşı karşıya gelmesidir. Farklı ontolojik seviyelerin her biri bu anlamda Bhaskar'ın dediği gibi incelenebilecektir. Tabakalı ontoloji ile, ampirik, aktüel ve reel gerçeklikler ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Ampirik ile incelenen toplum içerisindeki doğrudan gözlemlenebilir olan gerçeklikler doğrudan gözlemlenebilecek; aktüel ile bu toplumdaki bireylerin deneyimleri ve bu deneyimleri ortaya çıkaran olaylar incelenilecek (etnografi için özellikle ritüeller bu kısma dahil edilebilir) ve reel ile tüm bu iki alanı da kapsayan yapılar ve üretici mekanizmalara bakılmış olacaktır. Etnografi yapan araştırmacı kendini doğrudan aktörlerin düşüncelerinde ve yorumlarında kaybetmemeli; fakat onları detaylıca incelemeli bir yandan da mevcut yapıların farkında olmalıdır. Sosyal yapılarında tabakalı ontolojiye uygun bir şekilde incelenmesi bu durumu ve araştırmadaki nesnellik de destekleyecektir.

Davies'in eleştirel realizmi, etnografi açısından faydalı bulmasının sebeplerinden biri de sosyal bilimlerdeki düşünümselliği tam anlamıyla kabul etmesinden ve bilgi gelişimi ile bilgi nesnesi gelişimi arasındaki ilişkiselliğin mevcudiyetini kabul etmesinden kaynaklanmaktadır (2012, s. 21). Temel anlamda doğrudan yapı ile bireylerin failliği arasında iki yönlü bir ilişki olduğunu kabul etmek ve nedensel karşılıklı bağımlılık ilkesi ile hareket etmek hem araştırma sürecinde hem de sonucunda faydalı olacaktır. Yorumcu antropoloji geleneği hareket eden, Geertz'in horoz dövüşü örneğinde etnografik bir çalışma yapması ve oradaki durumu insanların yorumlarıyla anlatması fakat dönemin koşulları, sosyal yapı ve kurumlarla çok bağlantılı olarak yapmamasının eleştirilmesi örneğinde olduğu gibi, etnografik çalışmalarda yalnızca anlam

ve yorum üzerinden gitmek bazı unsurların ihmal edileceği düşüncesini getirmektedir. Davies'in önerisinde de etkili bir çalışma yapabilmek için iki yönlü akış ihmal edilmemeli, önceden mevcut yapısal durum göz önünde bulundurulmalı, mümkünse araştırma benzer başka çalışmalarla karşılaştırılmalıdır (2012, s. 21).

"Düşünümsel farkındalık" kavramı ile ise izole edilmiş doğrudan alıntılar yerine bağlamsal diyaloglardaki düşünümselliğin vurgulanması gerekliliği söylenmektedir (Davies, 2012, s. 21). Süregiden metodolojik tartışmalara bakıldığında, etnografinin yalnızca bir yöntem değil bir metodoloji olduğu vurgulanmaktadır. Bunun sebebi özellikle sosyoloji ya da psikoloji gibi bilim dallarının aksine etnografide beklenenin o toplumun dilini bilmek, o toplumun içinde yaşamak, araştırmacının bu toplum içerisinde yaşadığı sürenin belirli bir sürenin üzerinde olması gibi kriterleri olmasıdır. Araştırmacının doğrudan o toplumun bir üyesi mi olması gerektiği ya da nesnel olmak adına doğrudan kendini soyutlaması mı gerektiği gibi sorular tartışılmaktadır. Önemli olan nokta ise aslında nesnellik denen kavramın pozitivist görüşle hermeneutik ve eleştirel realizmdeki farkındadır. Nesnellik, etnografi için aksine o toplumun içine girebilmek, onların ritüellerine dâhil olabilmekten geçmektedir. Araştırmacının kendine dönüp bakması, sahaya dönüp bakması, bilgi veren kimselerle ilişkisi gibi birçok şey düşünümselliğin önemini vurgulamaktadır.

Davies, Mead'i ve pragmatik felsefeyi bu noktada önemli görmektedir. Bunun sebebi Mead'in bu felsefe altyapısının yanı sıra kimliğin doğasından bahsetmesidir. Eleştirel realizm de olduğu gibi Mead de pozitivistimin eleştirisini yapmakta ve bilginin durumsallığına değinmektedir. Kişi bu anlamda iki ayrı kısımdan meydana gelmektedir. Bu kavramlar ferdi ben ve sosyal ben olarak açıklanmaktadır. İlkinde bireysellik ve öznellik vurgulanırken, ikincisinde toplumsallık ve roller ve kurallar gibi yapısal kısıtlamalardan bahsedilmektedir. Kişiliğin gelişimindeki ilk evrelerde birey toplumdaki önemli sembolleri kavramakta ve kişilik bireyin diğer bireylerle olan etkileşimi ile şekillenmektedir. Sembolik etkileşimciliğin öncülerinden biri olmasının sebebi de Mead'in bu görüşüdür. Yani hem toplumsal yapı, toplumsal etkileşim hem de bireysellik ve anlamlandırma onun için çok önemlidir ve eleştirel realizmle ortak birçok noktası olduğu görülmektedir. Kişi toplumdaki rolleri alabilmek ve toplumda kendine bir yer edinebilmek amacıyla, genelleştirilmiş öteki ile nasıl davranacağını belirlemektedir ve ötekinin tavrını alarak hareket etmektedir. Mead bu yapısalçı açıklamayı aşmak ve reddetmek için ise sürekli, böyle bir süreç olsa da kişiliğin ferdi ben kısmından dolayı hiçbir şekilde bireyin bir sonraki hareketinin belli olmayacağı, bireyin davranışının belirsiz olacağını söylemektedir. Davies'in görüşüne göre, Mead'in görüşü etnografi yapan araştırmacılara radikal bir şekilde farklı kültürel arka planlara sahip olan insanların kişiliklerine ulaşamayacaklarına dair söylemlere bir itiraz sağlamaktadır (2012, s. 24). Sürekli değişim içinde olan kişilik ("self" normalde hem kişilik hem kendilik hem kimlik olarak kullanılıyor) inşa olma sürecindedir. Araştırmacı sosyal ben kısmına odaklanarak aslında ötekilerle ve toplumla ilgili bilgiler elde edebilmektedir. Bunu sağlamak için ise araştırmacı bireylerle etkileşim içinde olmak, onların sembollerini anlamak ve düşünümsel hareket etmek durumundadır. Yani özellikle deneysel etnografiler realist ve pragmatist zemine çok iyi oturmaktadır.

Ortak noktalarına bakıldığında "Pragmatizm için de insan eylemi ve deneyim oldukça merkezi bir role sahiptir. Tıpkı Eleştirel Teori'de olduğu gibi temsilcileri arasında düşünsel anlamda farklılıklara sahip olsa da pragmatizmin temel ilkesi geleneksel rasyonalizmin eleştirisine dayanır" (Durkheim, 1955 akt. Morva, 2013, s. 16).

Medya Etnografisinde Düşünümsellik ve İlişkiselliğin Rolü

Post-modernizm, ilişkisellik ve dilbilimsel dönüş gibi sosyal teorinin dönüştüğü ve genel anti-realist felsefe yönünden memnun olmayan bir çerçevede bile bunları felsefi yönden savunacak bir zemin mevcut değildir (Hartwig, 2014, ss. 2-3). "Pozitivizmden Hermeneutiğe" başlığında bahsedildiği gibi, özellikle sosyal bilimler alanında bir paradigma değişikliğine gidilmeye çalışılmış ve bu anlamda da ilişkisellik ortaya çıkmıştır. Amaç yapı-fail, yapı-etkileşim, makro-mikro, anlama-açıklama, nitel-nicel gibi düalizmleri yıkmak ve ilişkilere odaklanmaktır. Paradigma ve felsefik zemin olarak ise Bhaskar'ın transzendental realizmi ve onun ikinci gelişim anı olarak ya da yukarı da bahsedildiği gibi, transzendental realizmin sosyal bilimlerdeki hali eleştirel naturalizm; eleştirel realizm tercih edilmiştir. Bunun sebebi ise

şu şekilde açıklanmaktadır: “İnsan özgürleşmesi, onu engelleyen sosyal güçler hakkında yeterli bilgiyi öngördüğü için, Bhaskar’ın en büyük kaygısı, bu bilginin olasılığını ortaya koymak ve gerçekleştirilmesini teşvik etmek olmuştur” (Hartwig, 2012, s. 3). Bunu yaparken yalnızca realist teorisini sosyal alana taşımakla kalmayıp, yeni bir tür nedensellik ortaya koymaktadır. Bunu yaparken ise Hegel’in bilginin tarihselliği ve Marxizmin felsefenin sosyal materyalizmine odaklanmaktadır (Hartwig, 2012, s. 5). Bahsedilen yeni nedensellik biçimi yukarıda da bahsedilen ilişkiyel bir nedensellik anlayışına dayanmaktadır ve özellikle “nesnenin süreçsel, bağlamsal, akışkan dinamiklerini göz önünde bulunduran ilişkiyel ya da dolayımlayıcı kavramsal inşaların oluşturulabilmesinin” önemli görüldüğü ilişkiyellik katkı sağlamıştır (Uluocak, 2016, s. 103).

Toplum nedir? Araştırılan kültür kimin kültürüdür? Araştırma nesnesi eleştirel realizmde form değiştirmiş midir? Bu soruların temelinde ise yine eleştirel-realizmin içerdiği eleştirel naturalizm yatmaktadır. Eleştirel realizm “toplumculuk ve bireyciliğe karşı toplumun özde ilişkiyel bir karaktere sahip olduğunu kabul etmek olan ilişkiyellik öneriyordu. Buna göre toplum birey topluluklar ve bireylerden oluşmadığı için, bireyler arasındaki ilişkilerden müteşekkildir” (Sunar, 2017, s. 16). Araştırılan toplumun ya da bu toplumun kültürünün incelenmesinde yalnızca onların yorumlarına ve anlamlandırılmasına odaklanmanın da; yalnızca bu unsurları etkileyen yapısal durumlara bakılmasının da yanlış olacağı düşüncesiyle düşünümSELLİĞİN önemi vurgulanmaktadır. DüşünümSELLİK, ilişkiyel çerçeve açısından bakıldığında “toplumsal araştırmanın pratiği sırasında, düşünülebilir olanı sınırlayan ve düşünüleni önceden belirleyen, düşünülmemiş düşünce kategorilerinin sistematik bir biçimde araştırılması çabası anlamına” gelmektedir (Uluocak, 2016, s. 109).

Bu düşünümSELLİK çerçevesinde, Bhaskar’ın da önerdiği gibi dönüştürücü sosyal aktivite modeli devreye gitmektedir. Ne yapı ne aktör ne de tek yönlü bir nedensellik mevcut olamaz. Aralarındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi önemlidir. Ne aktörler sosyal yapıya ne de yapı aktörlere indirgenebilir. “Bhaskar, ne bireylerden oluşan bir toplumun ne de bir bütün olarak düşünülen toplumun açıklayıcı olduğunu kabul eder; bunların yerine toplumu, “toplumsal ilişkiler” olarak düşünmeyi önerir. Bir başka deyişle, eleştirel gerçekçi bakışa göre, sosyal bilimlerin nesnesi, ilişkiyellik temelinde karakterize olur – Bhaskar’ın belirttiği üzere, Marx’ın yaptığı tam da budur” (Duygu, 2012, s. 200).

İlişkiyel Etnografi

Tüm bu çalışma boyunca dikkat çekilmeye çalışılan etnografide ve özellikle dijitalleşen dönemde ortaya çıkan medya etnografisi gibi alanlarda, eleştirel realist felsefe ve pragmatik felsefe ışığında ne pozitivist yapısalcılığın ne de yorumsamacılığın indirgemeciliğine düşmeden hem yapıyı hem bireyi gözeterek bir etnografi yapmanın gerekliliğidir. Bu anlamda pragmatik felsefeden alınan temel görüşlerle, spesifik olarak George Herbert Mead’ın üçlü ve sürekli bir anlam oluşturma süreci temele alınmalıdır. Bu üçlü süreç bir anlamda ilişkiyellik olarak yorumlanmakta, yapı ve birey arasındaki ilişkiyel sürece vurgu yapılmaktadır. Bhaskar’ın da dediği gibi, nedensel açıklamalar yerine nedensel ilişkilere odaklanmak, sosyoloji, antropoloji gibi sosyal bilimlerin alanında, değişim ve dönüşüme açık olan, araştırma nesnesi tahmin edilemez olan insan olan bu alanlarda “açık sistemlerin” kullanılmasına imkân sağlayacaktır. Pozitivistin, doğa bilimlerinde savunduğu ve ortamın özelliklerini de kontrol altında tutarak yaptığı araştırma çerçevesi ve kurduğu kapalı sistemler insan ya da kültür araştırmaları için uygun değildir. Gerçekliğin orada olduğu gerçeğinden uzaklaşmak ve gerçekliğin toplumsal olarak kurulmasında da yorumlanışının toplumsal olduğunu kabul etme gerekliliği bulunmaktadır.

İlişkiyel etnografi bu anlamda Bhaskar ve Mead’ın da önerdiği gibi, yalnızca bir metod olarak değerlendirilemeyecek fakat hem epistemolojik ve ontolojik bir metodoloji olarak ele alınmalı; eleştirel realizmin bir paradigma pragmatik felsefenin de düşünce zemini olarak kullanılması faydalı bir öneri olarak ele alınabilmektedir.

Simon, ilişkiyel etnografi ile ilişkiler içinde düşünümSEL ve diyalojik bir şekilde konuşmayı kastetmektedir, bu araştırmacının kendi iç diyalogu ile araştırmacıların ve diğer yazıların, araştırmacı ile dışsal diyalogta yer alan ötekilerin, araştırma yazısının yazarı ve okuyucu arasındaki tüm ilişkileri içermektedir. İlişkiyellik araştırmanın her alanında olmalıdır (2012). Gustavsov ve Cytrnbaum ise bu

noktaların yanısıra, ilişkisellikte özellikle De Certeau'nun da vurguladığı zaman ve mekân kavramlarına dikkat çekmektedir. Mekân kavramı yer kavramından farklıdır çünkü mekânda bireylerin anlamları yer almaktadır ve belirli bir zamanı ifade etmektedir. Onların ifade ettiği ise etnografinin ilişkisellikte olabileceği için özellikle “yönlerin vektörlerini, hız vektörünü ve zaman değişkenlerini” hem araştırma hem de yazma sürecinde dikkate alma gerekliliğidir (2013, s. 257). Yani Desmond'un da vurguladığı gibi ilişkisellik etnografinin farkı ve temeli, “onun yerler yerine sahaları, sınırlandırılmış grupları değil sınırları, belirli süreçlere maruz kalmış insanlar yerine süreçlere ve grup kültürü yerine kültürel çatışmaya bakan” bir şey olmasıdır (2014, s. 547). Etnografi yalnızca “sahada” ya da “mekânda” ne olduğunu betimlemek değildir, aynı zamanda “yerden” bahsetmek hiç değildir. İlişkisellikle çalışılan etnografi, oradaki tüm süreçleri, birey anlamlandırmalarını hem sosyal eylemi hem de sosyal yapıları ele alabilen yeni bir yöntemdir. Bu anlamda pragmatik felsefenin ve eleştirel realizmin rolü ise yukarıda bahsedilen tüm bilgiler ışığında önemlidir.

Dijital Toplumda Medya Etnografisinin Anlamı: Sınırlar ve İmkânlar

Dijital toplumda medya etnografisinin anlamı ise bu kısa literatür taramasının ardından bir soru olarak kafalarda yer edebilir ve gelecek araştırmalar için bir zemin oluşturabilir. Bu zeminde özellikle, ilişkiselliğin sosyal medya alanında nasıl işleyeceği düşünülmelidir.

Bu anlamda eleştirel realizmin ve pragmatik felsefenin verdiği imkanlar sorgulanırken:

- 1) Sosyal medyanın da artık bir kamusal alan haline geldiği ve insanlar hakkında daha çok bilgiye ulaşılabileceği
- 2) Sosyal yapılar olarak sosyal medya araçlarının varlığını sürdürmesi bu yapılardaki normların, kuralların incelenmesine imkân sağlaması
- 3) Ritüellerin ve alışkanlıkların takibinin bu araçlarla etnografi sayesinde yapılabilmesi
- 4) Bu alanlardaki yapı ve ritüellerin ne kadarının kimliğe aktarıldığının görülebilmesi
- 5) Yeni ortaya çıkan dijital kültürün insanları bir araya getirme farklılıkları ortadan kaldırabilmesi ihtimali gibi daha pek çok imkân düşünülebilecektir.

Sınırlar ve riskler sorgulanırken ise:

- 1) Bu kamusal alanın ne kadarının gerçekten kamusal alan olduğunun sınırlarının net bir şekilde çizilmesi gerektiği yoksa bu durumun mahrem kamu alanı ayrımının ortadan kalkmasıyla bir sorun haline dönüşebileceği
- 2) “Gerçek alan ile sanal alan arasındaki sosyal yapıların” arasındaki ilişki dengesi kurulamazsa bir çıkmaza dönüşebileceği
- 3) Dijital gözetim ile insan hayatının ve araştırmacının buna ne kadar dâhil olacağı konusunun tekrar düşünülmesinin gerekliliği
- 4) Tam tersine dijitalleşmenin daha büyük bir dijital ayrım meydana getirmesi ve araştırmalarla bu ayrımın daha da derinleşmesi gibi düşünülen ve düşünülebilecek pek çok sınırlar ve riskler düşünülebilecektir.

Sonuç

Dijital kültür, dijital toplum gibi yeni kavramların özellikle dijital sosyoloji alanında sosyolojik araştırmalarda çok daha fazla önem kazanması, medya etnografisi gibi yeni araştırma tekniklerine olan ihtiyacı artırmıştır. Bu araştırma tekniklerinin nasıl bir ontolojik ve epistemolojik temelle yapılacağı ise çok daha fazla önem kazanmıştır. Bu çalışma, medya etnografisi yürütecek araştırmacıların temel alacağı metodolojik bakışa anlam kazandırmak için uygun görülen eleştirel-realist temeli, eleştirel realizmin öncü isimlerinden olan Roy Bhaskar ve genellikle sembolik etkileşimcilik ve pragmatik felsefe ile ele alınan ve aslında yorumsamacı olarak görülsede incelendiğinde eleştirel realizme çok büyük katkıları olabileceği görülen George Herbert Mead'ın kuramlarında aranmıştır.

Araştırma sonucunda, eleştirel realizmin düalizmleri yıkma, ilişkilere odaklanma ve ilişkisellik bir nedensellik anlayışının medya etnografisini daha etkin kılacak bir zemin oluşturduğu görülmektedir.

Araştırılan toplumun ya da bu toplumun kültürünün incelenmesinde yalnızca onların yorumlarına ve anlamlandırmalarına odaklanmanın da yalnızca bu unsurları etkileyen yapısal durumlara bakılmasının da yanlış olacağı düşüncesiyle düşünömselliğın önemi vurgulanmaktadır. Bu vurguyu yapma noktasında ise Mead'ın dönüştürücü sosyal aktivite modeli ile karşılıklı bağımlılık ilişkisi temel alınmakta ve toplum toplumsal ilişkiler olarak görölmektedir. Mead'ın kuramından meydana gelen ilişkisel sürece ek olarak, medya etnografisinde Bhaskar'ın nedensel açıklamalar yerine nedensel ilişkilerin ele alınması, açık sistemlerin kullanılması, gerçekliğın "orada" ya da "toplumsal olarak kurulduğı" görüşü yerine "gerçekliğın yorumlanışının toplumsal olduğı" kabulünün temel alınmasının faydalı olacağı düşünölmektedir. Düşünömsellik ve ilişkiselliğın temel alındığı medya etnografisi ya da ilişkisel etnografi tüm bu temellerle birlikte epistemoloji ve ontolojiye aynı oranda önem verecek, paradigma olarak eleştirel realizmi benimseyecek ve düşünce zeminini ise pragmatik felsefe oluşturacaktır.

Kaynakça

- Balkız, B. (2004). Frankfurt okulu ve eleştirel teori: Sosyolojik pozitivistimin eleştirisi. *Sosyoloji Dergisi*, 12(13), 135-158
- Bhaskar, R. (2009). *Scientific realism and human emancipation*. Routledge.
- Bhaskar, R. (2013). *A Realist theory of science*. Routledge.
- Bhaskar, R. (2014). *The possibility of naturalism: A philosophical critique of the contemporary human sciences*. Routledge.
- Collier, A. (1994). *Critical realism: An introduction to Roy Bhaskar's philosophy*. Verso: London.
- Davies, C. A. (2012). *Reflexive ethnography: A guide to researching selves and others*. Routledge.
- Desmond, M. (2014). Relational ethnography. *Theory and Society*, 43(5), 547-579.
- Türk, D. (2012). Eleştirel gerçeklilik üzerine. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(3), 189-217.
- Gustavson, L. C., ve Cytrynbaum, J. D. (2003). Illuminating spaces: Relational spaces, complicity, and multisited ethnography. *Field Methods*, 15 (3), 252-270.
- Hartwig, M. (2014). Introduction to Roy Bhaskar: The possibility of naturalism. Erişim Tarihi: 15.06.2019. https://www.academia.edu/7593012/Introduction_to_Roy_Bhaskar_The_Possibility_of_Naturalism_2014
- Mead, G. H. (2017). *Zihin, benlik ve toplum* (Y. Erdem Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Morva, O. (2013). Eleştirel teori ve pragmatik sosyal teori: İletişim Düşüncesi Üzerinden Kurulan Ortaklık. *Kültür ve İletişim*, 16(2), 9-44.
- Öztürk, E. (2018). George Herbert Mead'ın sosyal davranışçılık devrimi: Sosyolojizm ve psikolojizm kıskacında bir "ilişkisel faillik" denemesi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 253-284.
- Rahte, E. Ç. (2010). Kamusalılık, toplumsal katılım ve medya: Kadın programları etnografisi. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (13), 55-84.
- Ritzer, G. (2011). *Sociological theory*. New York: Mc Graw Hill.
- Sayer, A. (1999). *Realism and social science*. Sage.
- Schubert, H. J. (2006). The foundation of pragmatic sociology: Charles Horton Cooley and George Herbert Mead. *Journal of Classical Sociology*, 6(1), 51-74.
- Simon, G. (2012). Relational ethnography: Writing and reading in research relationships. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 14(1).
- Simpson, B. (2009). Pragmatism, Mead and The Practice Turn. *Organization Studies*, 30(12), 1329-1347.
- Sunar, L. (2007). Batı düşüncesinde yeni arayışlar ve Roy Bhaskar'ın eleştirel realizm felsefesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(15), 85-100.
- Ülman, B., Balta Paker, E., ve Ağcan, A. M. (2011). "Uluslararası" fikri, epistemolojik yanılığ ve eleştirel gerçekliğın imkânları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8(30), 15-41.
- Uluocak, Ş. (2016). Tözçülük-İlişkisel dikotomi açısından ilişkisel sosyolojik modellerin Türkiye'de sosyoloji pratiğ ve Düşünömselliğ Açısından Olası Açılımları. *Sosyoloji Konferansları*, (53), 101-153.
- Yalvaç, F. (2010). Eleştirel gerçeklilik: Uluslararası ilişkiler kuramında post-pozitivistim sonrası aşama. *Uluslararası İlişkiler/International Relations*, 6(24), 3-31.